

ایران شناسی در پاکستان

دکتر شهریار نقوی
استاد دانشگاه

چنانکه در شماره پیش مجلهٔ ارزندهٔ وحید مرقوم افتاد بین دو کشور همسرنوشت ایران و پاکستان سوابق بسیار دیرین تاریخی و سیاسی و روابط بس نزدیک دینی و فرهنگی و ادبی وجود دارد و هراندازه که در این زمینه تحقیق و تفحص بیشتری بعمل آید چهرهٔ زیبای حقیقت و درخشندگی اصلت مطلب گیراتر و مهر آفرین تر میگردد بهمین علت کسانی که پیرامون علایق دو کشور همجوار که از ایام کهن بفرمان تقدیر همداستان و درس گذشت یکدیگر سهیم و شریک بوده مطالعاتی انجام داده اند بر آنند که روشهای گوناگون زندگی و اندیشه و اغلب مظاهر هنر و فرهنگ اهالی پاکستان بنحو زاید الوصفی تحت نفوذ ایران قرار گرفته و دارای تجلی روح ایرانیست. در مقابل مرور زمان و انقلابات جهان نفوذ ایران در آن سرزمین دچار اضمحلال نگردیده و امروز هم فروغ همین حقیقت در تمام شئون زندگی و پدیده‌های فکری پاکستان چشمان صاحب نظران را خیره میسازد. بخصوص برای ایرانیان توجه باین مطلب از مجاهدتهای خلل ناپذیر پدران و میراث افتخار آمیز نیاگان خود یاد کردن و بکنجینه‌های مباحث و سر بلندی پیشینیان خود دست یافتن است. هنگامیکه مساجد زیبا و قلعه‌های پر ابهت و باغهای دلنشین و سایر ساختمانهای تاریخی لاهور و

پیشاور و ملتان و داکوچنگانگ و شهرهای دیگر پاکستان را همدریف عمارات دلارا و باغهای با صفای اصفهان و شیراز و خراسان و سایر نقاط ایران در ذهن مجسم میسازیم یگانگی و هم آهنگی عجیبی را در روان همه آنها مشاهده مینمایم و در سینه آنها نفسی را احساس میکنیم که بر لبان نغمه گویان طوس و نیشاپور و شیراز مترنم بوده است بویژه مرغزارهای کیف انگیزیکه در کرانه های پر خروش رودخانه های سندوستلج و بیاس و راوی و چناب و جهلم جلوه نمائی میکند از نواهای سوزناک بلبلان خوش الحان رکناباد پر صدا و قلمرو وادی مهران مکمل هفت اقلیم معنای تاجداران سخن عجم میباشد. البته درك چنین مطلب ارزنده مستلزم مطالعه و بررسی وضع فارسی و ایراندوستی در آن کشور است که شمه ای از آن را در این سطور میگویند:

جمعیت پاکستان که در حال حاضر بالغ بر صد میلیون نفر میباشد با در نظر گرفتن سوابق تاریخی و فرهنگی و ادبی خود که از ایران سرچشمه گرفته علاقه مفرطی بسرزمین جموکی داشته و دل به نی جانسوز زبانی که از هفت شهر عشق حکایت میکند بسته است. پیشروان ملت پاکستان نظیر سرسید احمدخان، مولانا محمد حسین آزاد، مولانا الطاف حسین حالی، شبلی نعمانی و امثال آنها که در سرزمین هند کنونی زیسته ولی بنیان گذار نهضت مسلمانان آن دیار بشماراند و در واقع موسسین پاکستان میباشند در تمام زندگی دوستدار صمیمی ایران بوده و خدمات بسار جمند نسبت بدین کشور و زبان فارسی انجام داده اند و معرفی آنان و آثار گرانمایه شان در شماره های بعد بعمل خواهد آمد در این شماره بوضع فعلی فارسی در پاکستان میپردازیم.

بعلت اینکه تمام سرمایه میراث فرهنگی و علمی پاکستانیان در زبان فارسی وجود دارد و بدون تردید بعد از قرآن موجبات اتحاد فکری بین طبقات گوناگون مردم در نواحی مختلف آن مملکت بوسیله همین زبان فراهم گردیده است و اردو که زبان عمومی چندین صد میلیون نفر جمعیت شبه قاره پاک و بهارات و زبان ملی پاکستان میباشد از همان زبان سرچشمه گرفته و آب میخورد در پاکستان مقام بسیار مهمی را داراست و محبوبیت آن در تمام طبقات مردم بحدیست که حتی سرود ملی آن کشور که در یلادر ج می شود و بوسیله شاعر معروف اردو حضرت حفیظ جاندهری بزبانی گفته شده است که ۹۹ درصد

آن فارسیست ولی بدون هیچگونه ایرادی از طرف توده مردم مورد قبول گردیده و با استقبال شایانی از طرف عموم آنان روبرو شده است.

سرود ملی پاکستان

کشور حصین شاد باد	پاک سرزمین شاد باد
ارض پاکستان	تو نشان عزم عالیشان
مرکز یقین شاد باد	
قوت و اخوت عوام	پاک سرزمین کا نظام
پاینده تابنده باد	قوم ملک سلطنت
شاد باد منزل مراد	
رهبر ترقی و کمال	پرچم ستاره و هلال
جان استقبال	ترجمان ماضی شان حال
سایه خدای ذوالجلال	

بنا بر مقام ارجمندی که فارسی را بملل مختلف در قلوب مردم پاکستان حاصل است آن زبان نشانه فضل و دانش محسوب گردیده و جهت ابراز احساسات عمیق و لطیف عشق و بشردوستی بکار میرود و بهمین دلیل گویندگان و سخنرانان آن دیار بمنظور فزونی تاثیر بیان و تاکید مطلب و تزئین کلام در بیانات و مرقومات خود از ابیات فارسی استمداد میجویند. بعلاوه حفظ میراث فرهنگی آن کشور بدون بفارسی کمتر امکان دارد و همچنین پیشرفت و تقویت اردو نیز بدون تمسک بفارسی میسر نیست و بهمین علل علاقه و نفوذ فارسی در اذهان جمیع افراد ملت پاکستان رو به توسعه است و آنان از بدو تشکیل کشور نو بنیان خود در صدد حفظ و بسط روابط فرهنگی با ایران بخصوص توسعه فارسی برآمده و الان تعداد زیادی از موسسات فرهنگی و علمی در آن کشور مشغول تهیه و چاپ کتب فارسی میباشد همچنین انجمنها و مجلات فارسی که در پاکستان منتشر میشود بطرق گوناگون بدین زبان خدمات گرانقیمتی انجام میدهند و حتماً شرح آن برای هرایرانی علاقمند بفارسی

بسیار جالب است و بهمین منظور در اینجا بدرج پاره‌ای از اطلاعات مربوط مبادرت میشود

موسسات تدریس فارسی

در تمام دانشگاههای پاکستان که عبارت است از دانشگاه پنجاب (لاهور) دانشگاه داکا (بنگال) دانشگاه پیشاور، دانشگاه حیدرآباد، دانشگاه راجشاهی، دانشگاه اسلامی بهاولپور، دانشگاه کراچی که شامل بیش از ۱۵۰ دانشکده دارای کرسی فارسی میباشد و همچنین در کلیه دبیرستانهای ملی و دولتی و مدارس عمومی و خصوصی کرسیهای فارسی وجود دارد و تعداد محصلین آن زبان در تمام موسسات تحصیلی بالغ بر چندین میلیون نفر است حتی در مکتب‌هایی نیز که برای کودکان در مساجد دایر است پس از قرآن گلستان و بوستان و کتب اخلاقی فارسی تدریس میشود. تمام دانشگاههای نامبرده کرسی مجلل فارسی را دارا میباشد و شرح هر کدام از آنها با اینکه برای علاقمندان بسیار جالب است ولی فعلا در اینجا مقدور نیست.

انجمن های فارسی در پاکستان

اصولا در تمام دانشگاههای پاکستان انجمن مجلل ادبی فارسی زیر سرپرستی رئیس قسمت فارسی دایراست و علاوه بر آن در اغلب دانشکده‌ها در شهرهای مختلف نیز انجمن فارسی دایر و مورد علاقه دانشجویان آن زبان میباشد بطور نمونه در اینجا پاره‌ای از انجمنهای فارسی را نام میبریم: *گاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی*

انجمن ادبی پاکستان و ایران که بانگلیسی پرشین آکادمی نامیده میشود بوسیله پرفسور دکتر غلام سرور رئیس قسمت فارسی در دانشگاه کراچی تشکیل گردیده و آن در اوقات مختلف جلسات ادبی برگزار مینماید. بعلاوه مجله‌ای نیز بنام حافظ هر سه ماه یکدفعه از طرف همین انجمن انتشار می‌یابد.

انجمن فارسی - در دانشگاه کراچی دایراست و کارکنان آن که دانشجویان کلاسهای فارسی اند جلسات ادبی در اوقات مختلف برپا میکنند و در آن از طرف استادان و دانشجویان سخنرانی‌های مفید ایراد میگردد.

انجمن ادبیات ایران - در آذرماه ۱۳۳۹ در شهر کراچی انجمنی بهمین اسم

بکوشش آقایان ممتاز حسن ایراندوست معروف پاکستان و پیرحسام الدین راشدی خدمتگزار بنام فارسی بمنظور حفظ و ترویج و توسعه زبان و ادبیات فارسی تشکیل گردید انجمن ایرانشناسی - بکوشش آقای سیدوزیر الحسن عابدی استاد زبان فارسی در دانشگاه پنجاب (لاهور) تاسیس گردید و آن در مواقع مختلف اجتماعات ادبی برگزار می نماید .

سازمان فارسی - انجمن بسیار مفیدی بنام سازمان فارسی در نتیجه کوششهای فراوان آقای سیدسبط حسن رضوی در شهر راولپندی بوجود آمد و در مدت کم مورد توجه همگی اهالی پایتخت جدید پاکستان واقع گردید . علاقمندان بفارسی زیر لوای سازمان فارسی دور هم جمع میشوند و طبق آئین سازمان فقط بزبان فارسی تکلم و اشعار فارسی میخوانند . این انجمن که به سرپرستی آقای ممتاز حسن و بریاست بانو با بر شروع بکار کرد الان دارای کتابخانه و مدرسه تدریس فارسی است و در مواقع مقتضی جلسات پرشکوه آن برگزار میشود .

مجلس فارسی - انجمن ادبی فارسی در دانشکده دولتی شهر کویتا تاسیس گردید و سالی چند بار بوسیله اعضاء و کارکنان آن جلسات جالب ادبی برگزار میشود و شعرای فارسی گوی پاکستان که عده قابل ملاحظه ای از آنان در آن شهر موجودند کلام فارسی شان را در مقابل شرکت کنندگان قرائت میکنند .

مجلات منتشره فارسی

هلال - دوازده سال قبل مجله ای بنام هلال از طرف اداره مطبوعات پاکستان در کراچی بفارسی منتشر گردید و از آن به بعد بانظم و ترتیب خاصی هر سه ماهه یکبار مجله مزبور در ۷۰، ۸۰ صفحه انتشار مییابد - مجله هلال فقط مطالب ادبی را داراست و کاغذ و عکسپایی که در آن چاپ میشود بسیار جالب توجه است. مولانا محمد عابد شبر که الان مدیریت آن را بعد از آقایان منظور الحق عثمانی و دکتر عبدالمجید عرفانی به عهده دارند با کمال جدیت و پشتکار و علاقه در ترقی و تعالی آن میکوشند و در نتیجه کوشش خستگی ناپذیر ایشان مجله هلال توانسته است در تمام محافل فارسی جهان مقام آبرومندی را برای خود پیدا کند .

سروش - همزمان با هلال از طرف اداره مطبوعات پاکستان اجرا گردید و همراهه دومرتبه از کراچی انتشار می یابد. این مجله نیز شامل مطالب ادبی و فرهنگی بوده و بویژه بمطالعی که بیشتر مربوط به فارسی افغانستان باشد میپردازد.

صدای پاکستان - مجله است ماهانه که در سال ۱۹۵۰ م از طرف رادیو پاکستان اجرا گردیده و اکنون نیز بکوشش آقای شاه حسن عطا در ۲۵ صفحه و با مطالب بسیار سودمند ادبی مرتباً انتشار می یابد.

مجله انجمن عربی و فارسی - این مجله سالی سه مرتبه از طرف انجمن عربی و فارسی دانشگاه پنجاب لاهور بمدیریت آقای پروفیسور دکتر محمد باقر رئیس قسمت فارسی دانشگاه مزبور منتشر میگردد - این مجله وزین شامل مطالب تحقیقاتی در زمینه ادبیات و فرهنگ فارسی میباشد و صرفاً جنبه علمی و فرهنگی را پیش گرفته است.

نباض - آقای نیرواسطی رئیس انجمن اطباء پاکستان که پیرو مکتب طب یونانی میباشد از لاهور ماهی یکبار مجله نباض را که مطالعی در اردو نیز دارد منتشر میسازند. هدف آقای نیرواسطی از انتشار این مجله تبلیغ افکار و آثار بوعلی سیناست.

حافظ - مجله سه ماهه بنام حافظ را آقای سید پیر حسام الدین راشدی با شرکت آقای فرزانه نماینده کتابفروشی زوار تهران در کراچی بفارسی انتشار میدهند. هدف این مجله نشر مطالب ادبی فارسی در پاکستان میباشد.

موسسات انتشار کتب فارسی

خطار دو همان خط فارسیست که از عربی گرفته شده است لذا تمام ناشرین کتب اردو با سانی میتوانند کتب فارسی هم چاپ کنند و چه بسا که کتب فارسی بوسیله همین ناشرین اردو بطبع رسیده و مطبوع ذوق علاقمندان بفارسی گردیده است ولی باز هم عده ای از ناشرین و موسسات مخصوص طبع کتاب فارسی بوده و برای چاپ کتب و مطبوعات فارسی در کشور معروف شده اند و آنها عبارت اند از:

سندی ادبی بورد (حیدرآباد) اقبال آکادمی (کراچی) دانشگاه پنجاب (لاهور)

پنجابی ادبی اکادمی (لاهور) کتابفروشی شیخ مبارک علی (لاهور) فیروز و پسران (لاهور)
انجمن ترقی اردو (کراچی) کتابفروشی غلامعلی و پسران (لاهور) پشتواکادمی (پیشاور)
شاع ادب (لاهور)

و از اینها فعلا در اینجا سندی ادبی مورد را معرفی میکنیم :

سندی ادبی مورد (انجمن ادبی سندی) که یکی از موسسات بزرگ و علمی پاکستان بشمار میرود و دیر آن آقای محمد ابراهیم جویند مهم ترین شخصیت علمی در هیئت مرکزی اش آقای سید پیر حسام الدین راشدی میباشد در سال ۱۹۵۱ میلادی زیر سرپرستی دولت مرکزی استان سابق هند تاسیس یافت و از ابتدای تشکیل مشغول کتب سندی در زمینه تاریخ و ادبیات گردید ولی چون فارسی در ادوار مختلف سلاطین مغول، کاپره، تالپوره که در سنده حکم فرما بودند زبان دربار بوده و اغلب آثار گرانمایه آن زمان بهمان زبان صورت گرفته است بدین جهت و بمنظور احیاء و معرفی آثار پرجاهالی سند سندی ادبی مورد دست با اقدام چاپ کتب قدیم فارسی زده و در حدود سی جلد کتاب که در زمینه های گوناگون تاریخ و ادب از ادوار گذشته در گنجینه های علمی اهالی آن دیار بجا مانده بود بطبع رسانیده است در نظراست بتدریج در حدود صد کتاب فارسی بوسیله همین موسسه بزرگ منتشر گردد. کتابهای فارسی که سندی ادبی مورد بطبع آن همت گماشته بشرح زیر میباشد :

تحفة الطاهرین - اثر شیخ محمد اعظم تنوی (قرن دهم هجری) بکوشش آقای بدر عالم درانی در ۲۳۲ صفحه انتشار یافت.

مثنوی چنسیرنامه - اثر ادراکی بیگلاری (شاعر قرن دهم) بکوشش آقای پیر حسام الدین راشدی شامل ۲۰۲ صفحه بسال ۱۹۵۶ م در کراچی چاپ شد.

دیوان عطا - اثر عبدالحکیم عطا (شاعر قرن یازدهم) بکوشش آقای سید محمد مطیع الشر راشد در ۴۶۱ صفحه طبع گردید.

مثنویات هیرو رانجها - اثر چند تن از شعرای فارسی گوی پاکستان بکوشش حفیظ هوشیار پوری در ۴۰۴ صفحه بسال ۱۹۵۷ م در کراچی بچاپ رسید.

مقالات الشعراء (تذکره) تألیف میرعلی شیر قانع تنوی متوفی ۱۲۰۳ هجری

- بکوشش پیرحسام الدین راشدی در ۱۰۱۸ صفحه بسال ۱۹۵۷ طبع شد .
- تکمله مقالات الشعراء (تذکره) - تألیف مخدوم ابراهیم خلیل متوفی ۱۸۹۸ میلادی بکوشش پیرحسام الدین راشدی چاپ شد .
- مثنوی مظهر آلاثار - اثر سید شاه جهانگیر هاشمی کرمانی متوفی ۱۵۲۰ م بکوشش پیرحسام الدین راشدی چاپ شد .
- تاریخ مظهر شاهجهانی - تألیف یوسف میراکامیرخانی در ۴۹۴ صفحه بکوشش پیرحسام الدین راشدی چاپ شد .
- روضه السلاطین - (تذکره شعرای فارسی) اثر فخری هروی بکوشش پیرحسام الدین راشدی چاپ شد .
- ترخان نامه (تاریخ) - تألیف محمد میرتوی بکوشش سید پیرحسام الدین راشدی چاپ شد .
- لب تاریخ سند - تألیف خدا دادخان شامل ۴۱۲ صفحه بکوشش دکتر ن - ا - بلوچ چاپ شد .
- تاریخ سند - تألیف عبدالماجد جوکیو - بکوشش دکتر ن - ا - بلوچ .
- کلیات مایل - اثر میر غلام علی مایل متوفی ۱۲۵۱ هجری بکوشش محمود احمد عباسی و محمد حبیب الله رشدی در ۶۳۴ صفحه چاپ شد .
- دیوان غلام - اثر نواب غلام محمد خان لغاری بکوشش دکتر بلوچ چاپ شد .
- تاریخ تازه نوای معارک - تألیف عطا محمد شکارپوری بکوشش آقای عبدالحمی حبیبی چاپ شد .
- مثنویات قانع - اثر میرعلی شیرقانع تتوی بکوشش سید پیرحسام الدین راشدی چاپ شد .
- دیوان عظیم شامل ۲۶۶ صفحه بکوشش آقای دکتر غلام مصطفی قاسمی چاپ شد .
- هشت بهشت در ۳۴۸ صفحه بکوشش پیرحسام الدین راشدی چاپ شد .
- دیوان محسن - بکوشش آقای حبیب الله رشدی چاپ شد .

تاریخ طاهری - تالیف سید طاهر محمد نسیانی تتوی که در سال ۱۰۳۰ هجری صورت گرفت بکوشش آقای دکتر نجابتبخش بلوچ چاپ شد.

ملکی نامه - (تاریخ سیاسی) از میرعلی شیرقانع تتوی بکوشش پیرحسام الدین راشدی چاپ شد.

منشور الوهیت اثر میان نور محمد خدا یار خان والی سند بکوشش پیرحسام الدین راشدی چاپ شد.

حدیقه الاولیاء - (تذکره اولیای سند) تالیف سید عبدالقادر تتوی بتصحیح پیرحسام الدین راشدی چاپ شد.

تحفة الکرام - تاریخ سند) از میرعلی شیرقانع تتوی بکوشش پیرحسام الدین راشدی چاپ شد.

تذکره امیرخانی - بکوشش میرحسام الدین راشدی بطبع رسید.

واکنون یکی از شعرای فارسی گوی معاصر پاکستان آقای نیر واسطی را معرفی میکنیم.

آقای پرفسور نیر واسطی در خانواده‌ای از سادات واسطی در شهر «بجنور» (ایالت شمالی هند) بسال ۱۹۰۱ چشم بجهان گشود - تحصیلات مقدماتی را در همان زادگاهش طبق معمول زمان با «آمدنامه» و «حمدباری» کتب (فارسی آموز) آغاز نمود و زود بدروس گلستان و بوستان و اسکندرنامه و شاهنامه رسیده و بتکمیل آن همت گماشت و در نتیجه علاقه شدید و استعداد سرشاریکه در فرا گرفتن زبان و ادبیات فارسی از خود بروز داد توانست در عین عنفوان جوانی بسرودن اشعار فارسی پردازد - آیات زیر یادگاری از همان دوران وی میباشد.

جلوه آرا شد به بالین مهر عالمتاب من	بخت من بیدار گشته از فسون خواب من
فتنه آرای قیامت شوخی رفتار تو	جلوه پیرای جنان خون دل بیتاب من
سوی میخانه بیا ای زاهد کوثر فروش	درد مخموری نمیدارد شراب ناب من
ساقی سرمست نذر آتش سیال کرد	خرقه و سجاده من ، منبر و محراب من

نیر از کیف نگاه مست او شد فیضیاب نغمه من شعر من جام شراب ناب من
 نیر واسطی بعثت اقتضای محیط مذهبی که در آن میزیست ابتدا با شعار
 مذهبی که با اصطلاح نعت نامیده میشود توجه بیشتری مبذول داشت و بدو زبان اردو
 و فارسی در همین زمینه اشعار زیادی سرود که در محافل دینی تحسین فراوانی برای وی
 کسب نمود و او همه جا با استقبال شایانی مواجه گردید ولی در زمان جنگ اول جهانی
 و بعد از آن اختتام نهضت آزادی طلبی و استقلال یابی در شبه قاره هند و پاکستان باوج
 شدت رسید و تمام مردم را متوجه خود ساخت و نیر واسطی هم مانند سایر شعرای
 میهن دوست اشعار پرشوری گفت و تمام هم خود را در افروختن آتش انقلاب بکاربرد و
 در اجتماعات سیاسی که از طرف حزب های بزرگ سیاسی وقت مانند کنگره ملی هند ،
 «خلافت کمیته» برگزار میشد اشعار آتشین خود را قرائت نمود .

وضع بحرانی سیاسی هند که افکار همه مردم را دچار هیجان شدیدی نموده و برنامه
 تحصیلی اغلب محصلین را دستخوش وقفه و رکود ساخته بود در مورد ادامه تحصیل
 نیر واسطی نیز بی تاثیر نماند سرگردانی های متوالی و مسافرت های مداوم بنقاط مختلف
 کشور که نصیب نیر واسطی شده بود در راه ادامه تحصیل وی موانع بزرگی ایجاد
 نمود ولی او مطالعات خود را در زمینه طب یونانی متوقف نساخت و سرانجام از مراکز
 علمی طبی دهلی مدارک عالی را در علم طب بدست آورد. نیر واسطی در سال ۱۹۲۵
 میلادی بشهر لاهور رفت و همانجا رحل اقامت گزیده و شغل خودش را که طبابت بود
 آغاز نمود و از آن به بعد در آن شهر بعنوان طبیب حاذق و ادیب عالیمقام زندگی کرد
 و الان هم همان جا با علاقه زاید الوصفی مشغول خدمت بفارسی و ایران میباشد .

مشارالیه اولین مجموعه شعرش را بنام میکده سال ۱۹۳۱ میلادی طبع نمود
 و اثر دوم را که شامل اشعار بهردو زبان اردو و فارسی میباشد بنام (شعر و حکمت) در سال
 ۱۹۵۹ میلادی بیچاپ رسانید سومین مجموعه اشعارش نیز در دست انتشار است .

نیر واسطی بنا بر علاقه مفراطی که بایران و ایرانیان و دانشمندان و سخنوران
 این سرزمین دارد و همواره در تشییید و تحکیم روابط فرهنگی دو کشور میکوشد و علاوه

برای آنکه بریاست انجمن اطباء پاکستان برگزیده شده است رئیس مجلس بوعلی سینا هم هست که بمنظور معرفی و تبلیغ افکار و آثار حکیم نامدار شرق بوعلی سینا تأسیس گردیده است . مجلس بوعلی سینا جهت آشنا ساختن مردم پاکستان به شخصیت بزرگ و نابغه عظیم و بی همتای مشرق زمین تمام قوای خود را بکار انداخته و با تشکیل جلسات و انتشار ماهنامه‌ای بنام (نباض) منظور خود را که از نظرایران دوستی نهایت اهمیت را داراست عملی میسازد برخی از اشعار نیرواسطی بطور نمونه در زیر آورده میشود :

نالہ دل

(در هرات گفته شد)

بر مزار حضرت مولانا جامی رحمت الله علیه

بیامد بر در جامی گدایی	فقیری ، خسته حالی ، بی نوائی
بیامد تشنه بر سلسبیلی	غریبی ، سائلی ، ابن السبیلی
ز خاک پاک بهر دلستانی	دلی بیتاب و چشمی خونفشان
نوازش ناله درد آشنائی	شکست شیشه دل را صدائی
دل از دیوانگی آوازه عشق	جگر از سوز آتشباره عشق
گدای ره نشین جاده جام	ز سرمستی خراب باده جام
به رخ زرد و به سر خاک غریبی	به لب قم یا حبیبی یا حبیبی
بصرای جنون رخت سفر بست	ز سهوش و زلب آه و دل از دست

بر آمد از درون دل خروشم

که من دل را بجام تو فروشم

شیراز

(در شیراز گفته شد)

زهی بوی گل و ریحان شیراز	خهی لعل لب ترکان شیراز
نگارانش ز لب شکر فروشند	ز مژگان دشنه و خنجر فروشند
به رکناباد و کلگشت مصلی	فضای جلوه عرش معلی
برای مستی دیوانه عشق	زلالاش باده خمخانه عشق
لطاقتهای سعدی و زبانش	خم حافظ به بزم میکشانش
دل مهجور عاشق را مکانی	بشهر دلبری کوی فلاسی

خوشا شیراز و وضع بیمثالش
خداوندانگهدار از زوالش

حضرت شیخ الرئیس بوعلی سینا

(در همدان گفته شد)

حکیم شرق و طبیب فرید و شیخ زمان	جلال عظمت آدم جمال بزم جهان
کمال علم تو پیرایه جهان جمال	جمال علم تو سرمایه جهان کمال
نظام حکمت قانون تو حیات من است	نجات من ز شفا و شفا نجات من است
پیام دانش تو شان حجت الاسلام	بزیر سایه الوند عظمت اسلام
منم که نام تو در ذر کربصیح و شام منست	می مغانه فکرت شراب جام منست
گذشت عمر در افسانه محبت تو	خوشا نصیب که دیدم بهشت تربت تو

بشوق يك نكته بيقرار آمدهام

کرم نما که غریب الدیار آمدهام

نا تمام